

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 11 Sayı: 2, Sayfa: 119-136, ELAZIĞ-2001

ARAPÇA CÜMLE KURULUŞUNDA OLUMSUZLUK İFADELERİ

The Letters For Negative Structure In Arabic

Tahsin DELİÇAY*

Özet

Her dilde olduğu gibi Arapça'da da olumsuz ifadeler vardır. Arapça'daki olumsuzluk ekleri (kelimeleri) Türkçe'deki yapının zıddına kelimenin başına getirilerek yapılır. Bu kelimeler özelliklerine göre bir çok başlık altında ve farklı yerlerde anlatılmıştır.

Yaptığımız bu çalışma, değişik konularda anlatılan ve bir çok farklı yönleri bulunan olumsuzluk kelimelerinin bir araya getirilip, aralarındaki farklılık ve ortak özelliklerine değinilmesi ve bunların sonucunda ortaya çıkan hususiyetlerin topluca verilmesidir.

Anahtar kelimeler: Olumsuz, İfade, Cümle, Yapı.

Abstract

Arabic language has negative sentence structures as other languages have. In Arabic a prefix letters is used to make the negative sentences contrary to Turkish. The properties of these prefix letters are discussed under a variety of different grammar titles.

This study brings all these different views on these letters and integrated and discussed under one heading. Their differences and similarities are studied and a complementary conciliation on their properties are provided.

Key words: Negative, Expression, Sentence, Structure.

* Yrd.Doç.Dr, Fırat Üniv. İlahiyat Fak., Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı tahsindelicay@hotmail.com

Cümlelerin tarifi, ‘İki veya daha çok kelimedenden oluşup, tam anlam ifade eden söz dizini’ veya ‘özne ve yüklemden oluşup bir olay, bir durum ve bir hüküm bildiren kelimeler topluluğu’¹ şeklinde yapılır.

Arapça’da cümle, değişik açılardan farklı taksimata tabi tutulmuştur. Nahivciler cümleyi isim ve fiille başlamasına göre isim ve fiil cümlesi, belagatçılar da yüklendiği anlama göre inşâî ve haberî cümle diye ayırmışlardır².

İnşâî cümle; neticesi itibariyle hakkında doğru ya da yanlış hükmü verilmesi mümkün olmayan cümlelerdir.

إِذْهَبْ إِلَى الْحَدِيقَةِ “Bahçeye git” ya da لَا تَذْهَبْ إِلَى الْحَدِيقَةِ “Bahçeye gitme” gibi cümlelerin vâkıya mutâbık olması ya da olmaması söz konusu değildir. Zira emir ve nehiy cümlesi inşâîdir; bu gibi cümlelerde doğru veya yanlış yargısına varılamaz. Ama anlamı açısından olumlu veya olumsuz olabilir.

Talebî ve gayr-ı talebî olmak üzere İnşâî cümle ikiye ayrılır:

İnşâî talebî: Emir, nehiy, istifham, temennî ve nidâdan oluşur.

İnşâî gayr-i talebî: Medih-zemm (övgü-yergi), akid, kase (yemin), taaccüb (şaşıрма) ve recâ (ümit)den oluşur³.

Haberî cümle ise; neticesi itibariyle hakkında doğru veya yanlış yargısına varılması mümkün olan cümlelerdir⁴.

Örneğin “Ahmet bahçeye gitti” cümlesi, Ahmet bahçeye gitmişse vâkıya mutâbık, gitmemişse mutâbık değildir. Aynı şekilde “Ahmet bahçeye gitmedi” cümlesi de Ahmed’in bahçeye gitmemesi durumunda vâkıya mutâbık, gitmesi durumunda ise mutâbık değildir. Bu gibi cümlelerin gerçeğe uygun olup olmadığı tespit edilebilir; çünkü bu iki cümle de haberîdir. Ancak bu cümleler arasındaki fark bilindiği gibi birinin olumlu diğerinin olumsuz olmasıdır.

Bu cümlelerin ilki Arapça’da ذَعَبَ أَحْمَدُ إِلَى الْحَدِيقَةِ, diğeri مَا ذَعَبَ أَحْمَدُ إِلَى الْحَدِيقَةِ ya da لَمْ يَذْهَبْ أَحْمَدُ إِلَى الْحَدِيقَةِ şeklinde ifade edilir. Olumsuz olan ikinci cümle aşağıda ele alınacağı gibi daha farklı şekillerde de söylenebilir.

Olumsuzluk üslûbu aslında haberî üslûptandır; ancak, inşâî cümleden de gelir. Çünkü inşâî talebîdeki ‘nehiy’ cümleleri, emrin olumsuzudur.

1 ‘Abbas Hasan, en-Nahvu’l-vâfî, Mısır, 1966, I,15; Ateş Ahmed, Yazıcı Tahsin, Çetin Nihad M., Arapça Dilbilgisi, İstanbul, 1964, s.27.

2 el-Hâşimî, Ahmed, Cevâhiru’l-belâğa fi’l-me’ânî ve’l-beyân ve’l-bedî’, İstanbul, 1984, s.53 v.d.; Antâkî, Muhammed, el-Minhâc fi’l-kavâ’id ve’l-i’râb, İstanbul, 1985, s.7.

3 Cevâhiru’l-belâğa fi’l-me’ânî ve’l-beyân ve’l-bedî’, s.75.

4 Cevâhiru’l-belâğa fi’l-me’ânî ve’l-beyân ve’l-bedî’, s.53.

Yukarıdaki isim ve fiil cümlesi ile inşâ ve haberî cümle taksimatından sonra cümleyi yeniden ikiye ayırıp, olumlu (müsbet/îcâbî) ve olumsuz (menfî/selbî) cümle deriz. Haddi zatında asıl olan, cümlenin olumludur olumsuz ise fer'îdir.

Konuya girmeden evvel olumlu ve olumsuz cümleyi şöyle tarif edebiliriz⁵:

Olumlu cümle: Müsned'in (yüklemin) müsnedün ileyhe (özneye) nisbetinin olumlu olmasıdır.

Olumsuz cümle: Müsned'in (yüklemin) müsnedün ileyhe (özneye) nisbetinin olumsuz olmasıdır.

Olumsuzluk, olumlu cümleye olumsuzluk kelimelerinden (harf-isim-fiilden) birisinin girmesiyle yapılır. Cümleyi olumsuzla çevirme bu kelimelerin temel görevidir. Bunun yanı sıra önüne geldiği kelimelerde bazı şeklî değişiklik yaptığı da vâkidir. Bu ise tamamen olumsuzluk kelimesinin kendi durumu ile cümlenin yapısı ve taşıması gereken bir takım şartlarla ilgilidir.

OLUMLU CÜMLEYİ OLUMSUZA ÇEVİRME:

Olumsuzluk kelimelerinden birinin kullanılması suretiyle olumlu hüküm olumsuzla çevrilir. Bu kelimeler kullanıldığı yer itibariyle Türkçe ile Arapça'da tamamen farklılık gösterir.

Türkçe gramerde olumsuzluk, yalın fiil tabanlarına gelen bir *-me* eki o fiilin olumsuz görünüşünü meydana getirir⁶.

Dövmek → *dövmemek*. *Dövülmek* → *dövülmemek*,

Dövüşmek → *dövüşmemek*. *Dövdürmek* → *dövdürmemek* gibi.

-me eki, cümle kuruluşunda başka hiçbir olumsuzluk zarfına ihtiyaç duymaksızın salt olarak *fiilin gerçekleşmediğini, kimsenin öyle olmadığını, o işi görmediğini* anlatır⁷.

Düğüne gitmeyeceğiz. Kapı açılmıyor. Hasta olmadım gibi.

Türkçe'de bütün fiillerin olumsuz şekilleri *-me* ekiyle yapılır. Ancak bunun dışında ek haline gelmiş cevher fiili "*değil*" gerçekleştirme zarfına eklenerek kendi olumsuz şeklini meydana getirir. Buna Türkçe'de 'çevrik olumsuzluk' denir. Çevrik olumsuzluk daha keskin bir olumsuzluk inceliği taşır⁸.

Değilim. Hasta değilim. Öldürmeli değildi. Görmüş değildik.

Dediler oğlun gibi hiç bir oğul - Yaradılalı Cihan gelmiş değil.

Gelmiş değil, hiç gelmemiş.

5 el-Dahdah, Antoine, Mu'cemu kavâ'idi'l-'Arabiyyeti'l-'âlemiyye, Beyrut, 1997, s.142.

6 Banguoğlu, Tahsin, Türkçe'nin Grameri, Ankara, 1995, s.453-454.

7 Türkçe'nin Grameri, s.412-413.

8 Türkçe'nin Grameri, s. 453-454.

Diğer bir olumsuzluk eki *-siz*'dir. Bu ek *-li* ekinin olumsuzudur. Esasında *-li* eki bir nesnede bir şeyin bulunduğunu, *-siz* eki ise bir nesnede bir şeyin bulunmadığını ifade eder⁹.

Taşlı → *taşsız*. *Ağaçlı* → *ağaçsız*.

Oraya arabasız gidilmez.

Türkçe'deki *-me*, *değil* ve *-siz* olumsuz eklerinin Arapça'daki karşılığı; bazen isim cümlesi, bazen fiil cümlesi, bazen hem isim hem fiil cümlesi, bazen de sadece müfrede (cümleye değil) giren *لَا*, *مَا*, *إِنْ*, *لَا تَ*, *لَنْ*, *لَمَّا*, *لَمْ* gibi harfler, *غَيْرَ*, *مُدُونٍ*, *مَدَمَ*, *عَدِيمٍ* gibi isimler ve *لَيْسَ* gibi nâkis fiilden biriyle karşılanır.

Türkçe'de olumsuz kelime ve cümle yapısı *-me*, *değil* ve *-siz* eklerinin kelimenin sonuna getirilmesiyle yapılmaktadır. Arapça'da ise, Türkçe'deki yapının zıddına olumsuzluk kelimelerinin, kelime veya cümlenin en başına getirilmesiyle yapılır.

OLUMSUZLUK İFADE EDEN KELİMELER:

Arapça'da olumsuzluk ifade eden kelimeler üç grupta toplanır. Bunlar harf, isim ve fiildir.

A. Harfle Olumsuzluk:

*لَمْ*¹⁰, *لَمَّا*, *لَنْ*, *لَا تَ*, *إِنْ*, *مَا* ve *لَا* gibi harflerle yapılan olumsuzluktur. Bu harfler girdikleri kelimelerin anlamını olumsuzlaştırmanın yanı sıra, gerekli şartları taşıyorlarsa kelimenin sonlarında da ref, nasb, cezm ve hazif gibi değişiklikler yaparlar.

Bu kelimeleri amel edip etmemeleri, isim ve fiilin başına gelmeleri, isimlerden nekre veya marifeye, fiillerden de mâzî veya muzâriye girmesi ile bunlarda amelleri gibi özellikleri göz önüne alarak şöyle ele alabiliriz:

1. *لَمْ* :

Muzâri fiilin başına gelip, fiilin anlamını mutlak olumsuz mâzîye çeviren cezm harfidir¹¹.

﴿ *لَمْ يَلِدْ* و *لَمْ يُولَدْ* ﴾ *O doğurmadı ve doğurulmadı*¹².

9 Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, İstanbul, 1984, s.160; Türkçe'nin Grameri, s.201-202.

10 *لَمَّا* muzari fiilin başına gelirse harf, mazi fiilin başına gelirse isim olur.

11 İbn Hişâm, Muğni'l-lebîb 'an kutubi'l-e'ârîb (nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), Beyrut, 1992, I, 305; Galâyîni, Mustafa, Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, Beyrut, 1412/1992, II,183-184.

12 İhlâs 112/3; Makalede geçen ayetlerin tercümelere şu meallerden alınmıştır: Çantay, Hasan Basri, Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl-i Kerîm, İstanbul, 1984; İslâm Ansiklopedisi, Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, Ankara, 1993; Yıldırım, Suat, Kurân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli, İstanbul, 1998 .

2. لَمَّا :

Muzârî fiilin başına gelip, fiilin anlamını, mustağrak olumsuz mâzîye çeviren cezm harfidir¹³.

﴿ بَلْ لَمَّا يَدُوْقُوا عَذَابِ ﴾ Doğrusu onlar azabımı henüz tatmadılar¹⁴.

لَمَّا ve لَمَّا 'in cezm etmesi, kendilerinden sonra gelen fiilin müfred-tesniye-cemi, müennes-müzekker ve sahih-illetli olmasına göre lafzen, mahallen ya da son harfi veya ن 'un hazfiyledir.

لَمَّا-لَمَّا يَكْتُبُ، لَمَّا-لَمَّا يَكْتُبْنَ، لَمَّا-لَمَّا يَرْمِي، لَمَّا-لَمَّا يَكْتُبْنَ، لَمَّا-لَمَّا يَكْتُبْنَ...

لَمَّا ile لَمَّا arasında hem mânâ, hem de cümle içinde kullanımını itibariyle bazı farklılıklar vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

a. لَمَّا geçmiş zamanı mutlak olumsuz yapar. Bu olumsuzluk geçmişte olmuş ve hâlâ devam etmektedir.

لَمَّا يَكْتُبُ زَيْدٌ الدَّرْسَ – “Zeyd dersi yazmadı” demektir. Zeyd dersi yazmamıştır ve yazma ihtimali de yoktur.

لَمَّا ise, geçmiş zamanı olumsuz yapıp, olayın geçmişten şimdiye kadar bu olumsuzluk üzere devam ettiğini ancak, bundan sonra aynı olayın olumlu olma beklentisini vermektedir. Bu da ‘henüz’ ile ifade edilir.

لَمَّا يَكْتُبُ زَيْدٌ الدَّرْسَ – “Zeyd dersi henüz yazmadı” demektir. Zeyd dersi yazmamıştır ancak, bundan sonra yazabileceği, yazma ihtimali taşıdığı anlaşılmaktadır.

b. لَمَّا şart edatı ile gelirken, لَمَّا gelemez. Ayette ﴿ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ ﴾ şeklinde gelmiştir, fakat إِنْ لَمْ تَفْعَلْ şeklinde kullanılmaz¹⁵.

c. لَمَّا 'in dahil olduğu fiilin hazfi câiz değildir. Ancak لَمَّا 'nın fiili hazfedilebilir¹⁶.

هل دَخَلتَ الْبَلَدَ؟ فَارْتَبِهَا وَلَمَّا؛ أَي لَمَّا أَدْخَلَهَا.

“Şehre girdin mi? diye soran kimseye; Yaklaştım, henüz girmedim” denilir, ancak فَارْتَبِهَا وَلَمَّا demek câiz değildir.

3. لَمَّا :

Muzârî fiilin başına gelip, fiilin anlamını müstakbel olumsuz zamana çeviren nasb harfidir¹⁷.

لَمَّا يَحْصُلُ ذَلِكَ Onu elde edemeyecek.

13 Tâcuddîn ‘Ammu ‘Ali, en-Nûru’l-mudî’, Dımaşk, 1971, s.134; Arapça Dilbilgisi, s.52.

14 Sâd 38/8.

15 İbn Hişâm, Şerhu Katri’n-nedâ ve belli’s-sadâ (nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), trs., s.84; Muğni’l-lebîb ‘an kutubi’l-e’ârib, I, 307; Mâide 5/67.

16 Şerhu Katri’n-nedâ ve belli’s-sadâ, s.84.

17 en-Nûru’l-mudî’, s.134; Mu’cemu kavâ’idi’l-‘Arabiyyeti’l-‘âlemiyye, s.142.

لَنْ 'in nasb etmesi, kendisinden sonra gelen fiilin müfred-tesniye-cemi ve müennes-müzekker olmasına göre lafzen, mahallen ya da ن'un hazfiyledir.

لَنْ يَكْتُبَ، لَنْ يَكْتُبَنَّ، لَنْ يَكْتُبِي، لَنْ يَكْتُبَا، لَنْ يَكْتُبُوا ...

Bir erkek yazmayacak, bayanlar yazmayacak, bir erkek atmayacak, iki erkek yazmayacak, erkekler yazmayacaklar...

Bazı kaynaklar لَنْ 'de, olumsuzluğun tekidi anlamının olduğunu da söylemektedir¹⁸.

لَنْ يَنْصُرُ Kesinlikle yardım etmeyecek.

4. لَات :

Olumsuzluk harfi olup üç şartla ليس gibi amel eder¹⁹:

1- Zamana delalet etmesi (الحين، الوقت، الساعة) gibi),

لَات وقت راحة *Dinlenme zamanı değildir.*

2- İsmi ve haberinin aynı lafızdan olması,

تَدِيمَ الْبَغَاةِ، وَلَا تِ سَاعَةَ مَثَلِمْ وَالنَّجِي مُرْتَعٌ مُتَغَيِّبِهِ وَحَجِيمٌ

“Zalimler (yaptıklarına) pişman oldu ama, artık pişmanlık zamanı değildir.

Zulmedenin sonu kötüdür.”²⁰

3- İsim veya haberden birinin hazfedilmesi. Bu hazif çoğunlukla isimde olur.

﴿ وَلَا تِ حِينَ مَنَاصٍ ﴾ *Ama o vakit kurtuluş zamanı değildir²¹.*

لَات zamana delalet etmeyen bir isme girdiğinde ameli ilgâ olur²²:

لَهْفِي عَلَيْكَ لِلْهَفَةِ مِنْ خَائِفٍ يَبْغِي جَوَارِكَ حِينَ لَا تِ مُحِيرٌ

“Hiçbir komşunun bulunmadığı zamanda sana komşu olmak isteyen korkak kişinin telaşı gibi telaşlanmıyorum.”²³

5. إِنْ :

مَا mânâsına gelen olumsuzluk harfi olup isim ve fiil cümlesine dahil olur²⁴.

﴿ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَى ﴾ *İyilikten başka maksat gütmelik²⁵.*

İsim cümlesine dahil olduğunda çoğunlukla hasr edatı إِنْ 'nın bitişiyle ameli ilgâ olur.

﴿ إِنْ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ ﴾ *Doğrusu kâfirler büyük bir aldaniş içindedirler²⁶.*

18 Câmi'ud-durûsi'l-'Arabiyye, II,169; Mukayyed Sarf Cümlesi (Emsile), İstanbul, trs. s.237.

19 el-Minhâc fi'l- kavâ'id ve'l-i'râb, s.310; Câmi'ud-durûsi'l-'Arabiyye, II,295; en-Nûru'l-mudî', s.135.

20 Ya'kûb, Emîl Bedî', Mu'cemu'l-mufassal fi şevâhidi'n-nahvi's-ş-i'riyye, Beyrut, 1992 s.883, (kâili: Muhammed b. İsâ. bahri: Tavîl).

21 Sâd 38/3.

22 Câmi'ud-durûsi'l-'Arabiyye, II,297.

23 Mu'cemu'l-mufassal fi şevâhidi'n-nahvi's-ş-i'riyye, s.391, (kâili: Şemerdel. bahri: Kâmil).

24 Muğni'l-lebîb 'an kutubi'l-e'ârîb, I,30; el-Minhâc fi'l-kavâ'id ve'l-i'râb, s.204.

25 Tevbe 9/107.

26 Mülk 67/20.

Pratikte çok az kullanılan إن 'in ليس gibi amel etmesinin iki şartı vardır²⁷:

- 1- Haberinin isminin önüne geçmemesi,
- 2- Olumsuzluğunun لا ile bozulmaması.

إن المرء ميتاً بائقضاء حياته ولكن بأن يعنى عليه فيخذلاً

“Kişi hayatının sona ermesiyle ölmüş olmaz, fakat kendisine zulmedilip hakarete uğradığı zaman ölmüş olur.”²⁸

6. ما :

Olumsuzluk harfî olup isim ve fiil cümlesine girer. Fiil cümlesine dahil olduğunda amel etmez²⁹.

﴿ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ﴾ O kendi hevâ ve hevesinden konuşmuyor³⁰.

İsim cümlesine dahil olduğunda çoğunlukla hasr edatı لا 'nın bitişmesiyle ameli ilgâ olur.

﴿ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ ﴾ Muhammed sadece Resuldür³¹.

ليس gibi amel etmesinin üç şartı vardır³².

- 1- Haberinin isminin önüne geçmemesi,
- 2- Kendisinden sonra إن gelmemesi,
- 3- Olumsuzluğunun لا ile bozulmaması.

﴿ مَا هَذَا بَشَرًا ﴾ Bu bir insan olamaz³³.

Bu şartlardan biri eksik olursa ameli ilgâ olur ve kendisinden sonra gelenler mübteda ve habere dönüşür.

بني غدائنة! ما إن أنتم ذهبٌ ولا صريفٌ، ولكن أنتم الحزفُ

“Ğudane oğulları! Siz ne altın ne de gümüşsünüz, olsa olsa çömleksiniz.”³⁴
ما 'nın ismi marife geldiği gibi nekre de gelmektedir³⁵.

﴿ مَا أَحَدٌ أَفْضَلُ مِنَ الْمُخْلِصِ فِي عَمَلِهِ ﴾ Hiç bir kimse, işinde samimi olandan daha faziletli değildir.

Haberinin başına, ليس 'deki gibi الباء harf-i ceri zâid olarak gelebilir.

﴿ مَا حَدِيثُ بَيْنِنَا بِوَاسِعٍ ﴾ Evimizin bahçesi geniş değildir.

7 a. لا :

27 Câmî'ü'd-durûsi'l-'Arabiyye, II,296; el-Minhâc fi'l- kavâ'id ve'l-i'râb, s.205.

28 Mu'cemu'l-mufassal fi şevâhidi'n-nahvi's-ş-i'riyye, s.650 (kâili: -. bahri: Tavîl).

29 Muğni'l-lebîb 'an kutubi'l-e-ârib, I,333; el-Minhâc fi'l-kavâ'id ve'l-i'râb, s.323; en-Nûru'l-mudî', s.136.

30 Nem 53/3.

31 Âl-i imrân 3/144.

32 İbn Mâlik, Şerhu İbni 'Akîl, Beyrut, 1415/1995, I,279-280.

33 Yûsuf 12/31.

34 Mu'cemu'l-mufassal fi şevâhidi'n-nahvi's-ş-i'riyye, s.569, (kâili: Belli değil - bahri: Basît).

35 Câmî'ü'd-durûsi'l-'Arabiyye, II,293.

En yaygın kullanılan olumsuzluk harfidir. İsim ve fiil cümlesine girer. Fiil cümlesine dahil olduğunda amel etmez³⁶.

لَا يَنْبَغِي لَكَ أَنْ تَتَكَاَسَلَ *Tembellik yapman uygun değildir.*

İsim cümlesine dahil olduğunda ekseriyetle amel etmez, tekrarı da vaciptir.

﴿لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ *Onlara ne bir korku, ne de hüznün vardır*³⁷.

Aynı şekilde fiil-i mâzî , haber, sıfat ve halin başına geldiğinde tekrarı vaciptir³⁸.

﴿فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّى﴾ *Ne dini tasdik etmiş, ne namaz kılmıştı*³⁹.

زَيْدٌ لَا كَاتِبٌ وَلَا شَاعِرٌ *Zeyd ne yazar, ne de şairdir.*

جَاءَ رَجُلٌ لَا طَوِيلٌ وَلَا قَصِيرٌ *Ne uzun, ne de kısa olan adam geldi.*

جَاءَ زَيْدٌ لَا ضَاحِكًا وَلَا بَاكِيًا *Zeyd ne ağlayarak ne de gülerek geldi.*

ن gibi amel etmesi çok az olup üç şartı vardır⁴⁰:

- 1- İsmnin ve haberinin nekre olması,
- 2- Haberinin isminin önüne geçmemesi,
- 3- Olumsuzluğunun اِلا ile bozulmaması.

تَعَزَّ فَلَا شَيْءَ عَلَى الْأَرْضِ بَاقِيَا وَلَا وَزَرَ مِمَّا قَضَى اللَّهُ وَأَقِيَا

“Metin ol! Yeryüzünde hiçbir şey kalıcı olmadığı gibi, hiçbir sığınak da (insanları) Allah’ın takdirinden koruyacak değildir.”⁴¹

Yukarıda anlatılan dört edat (لَا – مَا – إِنْ – لَأَنْ) nahiv kaynaklarının çoğunda نيسن ’ye benzeyen edatlar olarak zikredilmektedir.

لَا olumsuzluk anlamı dışında nehiy (yasaklama) mânâsına da kullanılır. Bu mânâda kullanıldığında sadece fiile girer. Dahil olduğu fiilin anlamını nehiy (olumsuz emir) yapıp, cezm eder.

لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ *Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyiniz*⁴².

Bu harfin cezmi نَمَ ve نَمَ ’in cezm etmesi gibi olup- kendisinden sonra gelen fiilin müfred-tesniye-cemi, müennes-müzekker ve sahih-illetli, olmasına göre lafzen, mahallen ya da son harfin veya ن ’un hazfiyledir.

لَا يَكْتُبُ، لَا يَكْتُبِينَ، لَا يَرْمِي، لَا يَكْتُبَا، لَا يَكْتُبُوا...

36 el-Minhâc fi’l- kavâ’id ve’l-i-râb, s.305; en-Nûru’l-mudî’, s.136; eş-Şartûnî, Reşîd, Mebâdiu’l-‘Arabiyye 4, trs, s.370.

37 Ahkâf 46/13.

38 el-Minhâc fi’l- kavâ’id ve’l-i-râb, s.305; en-Nûru’l-mudî’, s.136; Mebâdiu’l-‘Arabiyye 4, s.370.

39 Kıyamet 75/31.

40 en-Nûru’l-mudî’, s.136; Çörtü, M. Meral, Arapça’da Cümle Kuruluşu Ve Tercüme Teknikleri, İstanbul, 1997, s.180.

41 Mu‘cemu’l-mufassal fi şevâhidi’n-nahvi’ş-ş-i’riyye, s.1081, (kâili: Belli değil, bahri: Tavîl).

42 Zümer 39/53.

Bir erkek yazmasın, bayanlar yazmasın, bir erkek atmasın, iki erkek yazmasın, erkekler yazmasınlar...

b. لَا النَّافِيَةَ لِلْجِنْسِ :

لا النَّافِيَةَ لِلْجِنْسِ (cinsi hükümden nefyeden-tüm cinsi olumsuz yapan لا) diye isimlendirilir.

‘in amelinin de şartları vardır⁴³:

1- Haberinin ismini geçmemesi,

لا شَاهِدَ زَوْرٍ مَحْبُوبٍ *Hiçbir yalancı şahit sevilmez.*

2- İsim ve haberinin nekre olması,

لا سُورٍ دَائِمٍ *Hiçbir sevinç devamlı değildir.*

3- Harf-i cer bitişmemesi.

لا غَلامَ رَجُلٍ جَالِسٍ عِنْدَنَا *Hiçbir erkek (cinsin)in çocuğu yanımızda oturmamaktadır.*

İlk iki şarta uyulmadığında amel etmez ve tekrarı gerekir.

لا زَيْدٌ فِي الدَّارِ وَلَا عَمْرٌو *Ne Zeyd, ne de Amr evdedir.*

﴿ لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ ﴾ *O içkide ne sersemletme vardır, ne de onunla sarhoş olurlar.*⁴⁴

’nin ismi muzaf veya şibhi muzaf olduğunda mureb, bu iki halin dışında da mebnî olur⁴⁵.

لا صَاحِبَ عِلْمٍ مَسْتَفُوتٌ *Hiçbir ilim sahibinden nefret edilmez.*

لا قَبِيحًا فَعَلَهُ مَمْدُوحٌ *İşi çirkin olan hiçbir kimse övülmez.*

لا رَجُلٌ *Hiçbir erkek yoktur.*

B. İsimle Olumsuzluk:

’ gibi isimlerle⁴⁶ yapılan olumsuzluktur. Bu isimler başına geldikleri kelimenin mânâsını olumsuzla çevirip, muzaf olmaları sebebiyle de sonunu cer ederler⁴⁷.

Bu isimlerden عَدِمَ ve عَدِمَ diğerlerinden farklı olarak ع-د-م fiilinden masdar ve sıfatı müşebbehedir.

43 Şerhu Katri’n-nedâ ve belli’s-sadâ, s.166; Birgivi, İmam Muhammed, İzhâru’l-esrâr (nşr. Yanık, Nevzat H.-Çögenli M. Sadi), Erzurum, 1998, s.18; el-Cârim, Ali – Emin, Mustafa, en-Nahvu’l-vâdih li’l-medârisi’s-sâneviyye Mısır, 1965, I,119.

44 Sâffât 37/47.

45 Şerhu Katri’n-nedâ ve belli’s-sadâ, s.166-167; en-Nûru’l-mudi’, 137.

46 Bu isimlerin sadece olumsuzluk için olmayıp, istisna, mekan zarfı gibi değişik anlamlara da kullanılırlar. Olumsuzluk için kullanıldıklarında isim olurlar.

47 Bu isimler hakkında geniş bilgi için bakınız: Muğni’l-lebîb ‘an kutubi’l-e’ârîb, I,179; el-Minhâc fi’l-kavâ’id ve’l-i’râb, s.244, 257, 268.

1. غَيْر :

-sız, olmayan, değil, -me mânâlarına gelir.

﴿ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴾ *Nimet ve lütfuna mazhar ettiklerinin yoluna hidayete erdir. Gazaba uğrayanların ve sapıklarınkine değil*⁴⁸.

قَدِمَ رَجُلٌ غَيْرُ عَالِمٍ *Alim olmayan bir adam geldi.*

2. سِوَى :

-den başka, -den gayrisi, -in dışında mânâlarına gelir.

أُرِيدُ كِتَابًا سِوَى كِتَابِكَ *Senin kitabının dışında bir kitap istiyorum.*

3. دُونَ :

-siz, yapmadan, yapmaksızın, değil, -den başka, -meksizin mânâlarına gelir.

جَاءَ التَّمِيذُ بِدُونِ قَلَمٍ *Öğrenci kalemsiz geldi.*

هَذَا لِي دُونَ لَكَ *Bu benim, senin değil.*

4. عَدَم :

-sizlik, yokluk, olmama, bulunmama mânâlarına gelir.

عَدَمَ الْأَهْتِمَامِ... *Özen göstermeme...*

إِنَّ عَدَمَ الثَّقَةِ بِالنَّفْسِ هُوَ سَبَبُ الْفَشَلِ (Kişinin) kendine güvenmemesi başarısızlığın tek sebebidir.

5. عَدِيم :

-siz, yoksun, mahrum mânâlarına gelir.

عَدِيمِ النَّظِيرِ... *Benzersiz, benzeri olmayan...*

عَدِيمِ الْحَيَاةِ... *Hayatı bulunmayan...*

هَذَا قَلَمٌ عَدِيمُ النَّظِيرِ *Bu, benzeri olmayan bir kalemdir.*

C. Fiille Olumsuzluk:

Olumsuzluğun son şekli, fiille yapılan olumsuzluktur. Bu grupta nâkis fiillerden ليس ile مَا زَالَ ile مَا بَرِحَ ve مَا فَتَى ve مَا انْفَكَ 'yi zikredebiliriz. Bunlardan ليس mutlak olumsuzluktur. Diğer dört fiil ise başlarındaki olumsuzluk harfleri olmadığında olumsuzluk mânâsına olup, onların girmesiyle “nefyü'n-nefy isbâtun” kaidesine göre olumlu hale gelir ve bir yönüyle konumuzun dışına çıkmış olurlar. Bu dört fiile aşağıda bu özellikleriyle değineceğiz.

⁴⁸ Fatıha 1/7.

كَيْسَ :

كَيْسَ'nin benzerlerinden كَيْسَ nâkıs bir fiil olup “değil” mânâsına gelir. Diğer mâzî kipleriyle (كَيْسًا، كَيْسًا...كَيْسًا، كَيْسًا) isim cümlelerine girerek cümlenin anlamını olumsuzza çevirir ve ismini ref, haberini de nasb eder. كَيْسَ'nin muzâri ve emir sigası yoktur⁴⁹.

كَيْسَ مَحْمُودٌ كَسُولًا *Mahmut tembel değildir.*

كَيْسَ şimdiki zamanın olumsuzudur, ancak mâzî veya gelecek zamana ait bir zarfla kullanılırsa, o zaman ona göre anlam verilir⁵⁰.

كَيْسَ عَلِيٌّ مُسَافِرًا أَمْسَ أَوْ غَدًا *Ali dün yolculuk yapmadı veya yarın yapmayacak.*

كَيْسَ'nin haberine zâid الباء harf-i ceri bitişmesi câizdir. Böylece lafzen mecrur, takdiren mansub olur.

İlave edilen bu الباء harf-i ceri cümleye daha çok gelecek anlamı verir⁵¹.

كَيْسَ يَذَاهِبُ *Gitmeyeceğim, gitmiyorum.*

İbn Serrâc ve el-Fârisî gibi dilciler "كَيْسَ خَلَقَ اللَّهُ مِثْلَهُ" cümlesinde olduğu gibi كَيْسَ'nin ما gibi bir harf olduğunu iddia etmişlerdir⁵².

Yukarıda anlattığımız harf, isim ve fiille olumsuzlukta, mümkün mertebeye uygulamada nadir olan kullanım ve şâz görüşlerden kaçınıp, cumhurun görüşüne yer verdik.

OLUMSUZLUK İFADE EDEN KELİMELERİN AMELİ:

Olumsuzluk kelimeleri yukarıda açıkladığımız gibi, bazen amel etmekte, bazen de etmemektedirler. Bu ise tamamen olumsuzluk kelimesinin kendi durumu, cümlenin yapısı ve taşıması gereken bir takım şartlarla ilgilidir. Amel ettiğinde önüne geldiği kelimenin âmili pozisyonundadırlar. Mâmullerdeki amel ise farklı şekillerde tezahür etmektedir. Bu değişiklik fiillerde nasb, cezm ve hazif isimlerde de ref, nasb ve cer olarak görülür.

Bu kelimeler âmil olduklarında amelleri bir tabloda şöyle gösterilebilir:

Olumsuzluk ifade eden kelimelerin ameli	→ لا - لما - لم	Fiillerde →	Cezm
	→ لن	→	Nasb
	→ لات - لا - ما - إن - ليس	İsimlerde →	Ref-nasb
	→ لا نافية للجنس	→	Nasb - ref
	→ عدم - دون - سوى - غير	→	Cer

⁴⁹ Muğni'l-lebîb 'an kutubi'l-e 'ârib, I,323; en-Nahvu'l-vâfi, 506; Câmi 'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, II,273, 275.

⁵⁰ Câmi 'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, II,272-273.

⁵¹ Arapça Dilbilgisi, s.157.

⁵² Muğni'l-lebîb 'an kutubi'l-e 'ârib, I,323.

OLUMSUZ SORUNUN CEVABI:

Olumsuzluğun, isim ve fiillerin başına olumsuzluk kelimelerinden birinin getirilmesiyle yapıldığını söylemiştik. Soru da, istifham edatlarının birinin kelimelerin en başına getirilmesiyle yapılır; çünkü istifham edatlarının sadâret (başına geçme) hakkı vardır. Bu edatlardan اُ ve هل ُ'in cevabı müsbet cevapta نَعَمْ, menfî cevapta ise لا ُ'dür⁵³.

هل زُرْتَ إستانبول؟ نعم، زرت إستانبول - أو لا، ما زُرْتَ إستانبول.

أسافرَ زيدٌ؟ نعم، سافرَ - أو لا، لم يسافرَ.

İstanbul'u ziyaret ettin mi? Evet, İstanbul'u ziyaret ettim- ya da; Hayır, İstanbul'u ziyaret etmedim.

Zeyd seyahat etti mi?Evet, seyahat etti- ya da; Hayır, seyahat etmedi.

Olumsuz soru ise, soru edatları اُ ve هل ُ, مَا, كَمْ, هَلْ, أ, اُ (hemze) ile yapılır. اُ olumsuz kelimelerin en başına getirilir.

﴿ اَلَيْسَ اللهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ؟ ﴾ Allah en iyi hükmedicidir?⁵⁴

أَمَا تَشْرَبُ الشَّايَ؟ Çay içmez misin?

اُ gibi olumsuzlukla başlayan sorulara verilecek cevaplar, olumlu soru cümlelerine vereceğimiz cevaplardan farklıdır. Olumsuz bir soru cümlesine نَعَمْ ile cevap verildiğinde cümlenin anlamı olumsuza döner. Bu durumda, gayemiz müspet ise anlamda menfî çıkacağından maksat hasıl olmamış olur.

Örneğin “Ben sana nasihat etmedim mi?” diye soran bir kişiye eğer; “Evet, sen bana nasihat ettin” diyeceksek بَلَى ile cevap vermek durumundayız. Böyle demeyip نَعَمْ ile cevap verirsek “evet sen bana nasihat etmedin.” anlamı çıkar. Yani اَلَمْ أُقَدِّمَ لَكَ التُّصْحَحَ؟ نَعَمْ diye cevap verildiğinde cevap olumsuz, بَلَى ile cevap verildiğinde olumlu olarak, “evet sen bana nasihat ettin.” anlamı çıkar ve maksat hasıl olmuş olur.

O halde olumsuz sorularda cevabımız بَلَى ile ise anlam müspet, نَعَمْ ile ise anlam menfî olur.

53 İstifham edatları, istenilen bilginin mahiyetine göre “tasdik” ve “tasavvur” için diye tasnif edilirler:

Tasdik: Müsnedün ileyhe isnat edilecek halin sabit olup olmadığını sormak demektir. Muhatap kendisine yöneltilen bu tarz bir soruya, cevabın müsbet veya menfî olmasına göre “evet” veya “hayır” diyerek cevap verecektir. نَعَمْ veya لا olacaktır.

Tasavvur: Müfredi anlamak için sorulan sualdir. Buradaki müfred tesniye ve ceminin mukabili olmayıp, belagat ilmindeki müfred tabiridir ki bu da, cümlenin zıddıdır. Tekil olabileceği gibi tesniye ve cemi de olabilir. أيّ كتاب تفضل؟ ومن أتمما؟ ومن أنت؟. Tasavvur diğer bir ifadeyle, tasdik sorusunun dışında kalan sorudur.

Kendisiyle olumsuz soru yaptığımız اُ (hemze) hem tasdik hem tasavvur içindir. هل sadece tasdik içindir. اُ (hemze) ve هل ُ'in dışındakiler sadece tasavvur için kullanılır. (geniş bilgi için bakınız: Cevâhiru'l-Belâga, s.85-87; Akdemir, Hikmet, Belagat Terimleri Ansiklopedisi, İzmir, 1999, s.137-138.

54 Tîn 95/8.

﴿ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ؟ قَالُوا بَلَىٰ ﴾ *Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Evet, Rabbinizsin dediler*⁵⁵.

Cevap harfleri; وَنَعَمْ، بَلَىٰ، وَي، وَأَحْلٌ، وَإِنَّ، وَخَيْرٌ، وَأَحْلٌ، وَي، وَنَعَمْ ve كَلَّا'dır⁵⁶.

Bu harfler hazfedilmiş cevap cümleleri yerine getirilir. Mesela، أَ تَذْهَبُ؟ “*gidiyor musun?*” diye soran kimseye نَعَمْ “*evet*” denir. Yani نَعَمْ أَذْهَبُ “*evet gidiyorum*” demektir ki, burada نَعَمْ kelimesi أَذْهَبُ'nun yerine gelmiştir.

نَعَمْ، “*evet*” mânâsındadır.

لا، kendisinden önce geçen bir soruya olumsuz cevap vermek için kullanılır.

بَلَىٰ، olumsuz sorulardan sonra “*evet*” mânâsına cevap edatı olarak kullanılır.

كَلَّا، “*hayır, asla, hiçbir zaman*” mânâsındadır. Kendisinden önce geçen kelimenin doğru olmadığını ifade etmek, kişiyi bir şeyden menetmek ya da kendisinden önce geçen cümlelerin cevabını olumsuz yapmak için kullanılır.

﴿ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴾ *Hayır, hayır! İleride bileceksiniz*⁵⁷.

أَرْجُو النَّجَاحَ “*geçmeyi umuyorum*” diyen kimseye، كَلَّا إِنَّكَ رَاسِبٌ “*Hayır, sen sınıfta kalacaksın*” denir.

كَلَّا'ye olumsuzluk edatı diyenler de olmuştur⁵⁸.

OLUMSUZUN OLUMSUZU, OLUMLUDUR:

Olumsuzluk kelimelerinin temel görevi, önüne geldiği kelimelerin mânâsını kalbetmek, yani ters çevirip müspet kelâmı menfî hale getirmektir. Kelimelerin bu şekilde kullanımı yukarıda anlatılmıştı.

Şimdi ise, olumsuzluk edatı olup önüne geldiği fiilin mânâsını olumsuz yapmayan, daha doğrusu olumsuzluk edatı ile birlikte kullanılmasına rağmen mânâsı olumsuz olmayan fiiller üzerinde duracağız. Zira burada anlamı olumsuz yapamayan edat değil, bilakis fiilin kendi taşıdığı anlamdır.

Bunlar, nâkıs fiil olan كَان ve benzerlerinden istimrar (devamlılık) bildiren fiiller grubundandır. Anlamı ise, genel olarak “devamlılık”tır⁵⁹. Bu fiiler مَا زَالَ، مَا بَرِحَ، مَا فَتِيَ ve مَا أَفْكَ'tir.

Örneğin زَالَ، nâkıs fiillerden olup “*ayrıldı, vazgeçti, bıraktı, kayboldu*” demektir ki, bunlar genel olarak olumsuzluğa delalet eden mânâlardır. Başına olumsuzluk edatı مَا geldiğinde مَا زَالَ olur, yani iki menfî yan yana gelir; bu iki menfinin peş peşe gelmesinden

55 A'raf 7/172.

56 Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, III,255; İbrahim, Abdülâlîm, en-Nahvu'l-vazîfî, Kahire, 1389/1969, s.305; Arapça Dilbilgisi, s.299; Çakır, Mehmed, Arapça'da Kelime Yapısı, İzmir, 1981, s.127; Akdağ, Hasan, Arap Dilinde Edatlar, Konya, 1981, s.9, 41, 46, 58, 63, 105, 113, 135;

57 Tekâsür 102/3.

58 Mu'cemu kavâ'id-i-'Arabiyyeti'l-'âlemiyye, s.142; Arapça Dilbilgisi, s.299.

59 Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, II,273; en-Nûru'l-mudî', s.19,

زال, nâkıs fiildir. Mânâsı “ayrıldı, vazgeçti, bıraktı, kayboldu” demektir.

لَا تَرَاكَ ضَاحِكًا *Hâlâ gülüyorsun.*

زال 'nin mâzîsinde de ما, muzârisinde de لا kullanımı daha yaygındır.

زال manâsınadır.

مَا بَرِحَ الرَّجُلُ نَائِمًا *Adam hâlâ uyuyor.*

﴿ قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ ﴾ *Onlar ise ‘Musa yanımıza dönünceye kadar ona tapmaya devam edeceğiz’ dediler*⁶⁰.

فَيَّ de diğerleri gibi ما ile kullanıldığında “hâlâ, devam ediyor, sürüyor” mânâlarına gelmektedir.

Kasemden sonra فَيَّ 'deki olumsuzluk edatının hazfî câizdir. Bu durumda olumsuzluk edatı olmaksızın menfî mânâyâ gelir⁶¹. Bu durum her dilde olup, olumsuzluk anlamı konteksten çıkarılır.

﴿ تَاللَّهِ تَعَالَىٰ تَذَكَّرْتُ يَوْسُفَ ﴾ *Ömrün heba oldu, geçti sen hala Yusuf'u dilinden düşürmüyorsun*⁶². Yani mânâ, ‘sen bu işi yapma’ demektir.

لَا تَفُكْ de nâkıs fiildir. Olumsuzluk edatıyla kullanıldığında istimrar ifade eder.

مَا أَفُكْ زَيْدٌ بَاكِيًا *Zeyd henüz ağlamayı kesmedi.*

Nâkıs fiillerin olumsuzu sadece harfle değil, fiil ve isimle de yapılabilmektedir⁶³.

لَسْتَ تَبْرَحُ مَجْتَهِدًا *Hâlâ çalıyor sun.*

زُهَيْرٌ غَيْرٌ مُنْفَكٌّ قَائِمًا بِالْوَجِيبِ *Züheyr hâlâ ödevini yapıyor.*

Nâkıs fiiller, hiçbir şarta bağlı olmaksızın kendisinden sonra gelen cümlelerin ismini ref, haberini de nasb ederler. Ancak bu dört fiilin (مَا أَفُكْ, مَا فَتَيَّ, مَا بَرِحَ, مَا زَالَ) amel etmesinin şartı, kendilerini olumsuzluk (nefy), nehy, dua ve istifham-ı inkarının geçmesidir. Yine bunların mâzî ve muzâri çekimleri olup emri gelmez. Nâkıs fiillerden ما 'nin amel şartı ise kendisini mastariye ما 'sının geçmesidir⁶⁴.

OLUMSUZLUK KELİMELERİNİN İFADE ETTİĞİ ZAMANLAR:

Arapça'da zamanlar ana hatlarıyla mâzî (geçmiş), hal (şimdiki) ve istikbal (gelecek-geniş zaman) olmak üzere üçe ayrılır:

⁶⁰ Tâhâ 20/91.

⁶¹ Câmi 'u 'd-durûsi 'l- 'Arabîyye, II,274.

⁶² Yûsuf 12/85.

⁶³ Câmi 'u 'd-durûsi 'l- 'Arabîyye, II,274.

⁶⁴ Mu 'cemu kavâ 'idi 'l- 'Arabîyyeti 'l- 'âlemîyye, s.163.

Olumsuzluk kelimelerinin dahil oldukları cümleleri ve delalet ettikleri zamanlarını şöyle özetleyebiliriz.

A. Geçmiş Zaman İçin Kullanılanlar:

مَا, لَمَّا ve لَمْ 'dir.

مَا كَتَبَ Yazmadı, yazmamış,

لَمْ يَكْتُبَ Yazmadı, yazmamış,

لَمَّا يَكْتُبَ Henüz yazmadı-yazmamış, daha yazmadı-yazmamış.

B. Şimdiki Zaman İçin Kullanılanlar:

مَا ve لَيْسَ 'dir.

مَا يَكْتُبُ Yazmıyor,

لَسْتُ ذَاهِبًا Gitmiyorum,

لَيْسَ مَحْمُودٌ كَسُولًا Mahmut tembel değildir,

لَيْسَ 'nin sonuna zaman belirten bir zarf gelirse, zamanı ona göre tayin edilir.

لَيْسَ زَيْدٌ مُسَافِرًا أَمْسَ أَوْ غَدًا. Zeyd dün yolculuk yapmadı veya yarın yapmayacak.

C. Gelecek-Geniş Zaman İçin Kullanılanlar:

لَا ve لَنْ 'dir.

لَا يَكْتُبُ Yazmayacak, yazmaz, yazmıyor,

لَنْ يَكْتُبَ Yazmayacak, elbette yazmayacak, yazmaz.

Muzârinin başında gelecek-geniş-şimdiki zamanı ifade eden لَا, nadiren kullanıldığı mâzî fiille geçmiş zamanın yanı sıra dua mânâsı da ifade eder⁶⁵.

﴿ فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى ﴾ Ne dini tasdik etmiş, ne namaz kılmıştı⁶⁶.

لَا سَمِعَ اللَّهُ Allah etmesin.

لَمَّا, لَمْ, لَيْسَ, لَمَّا, لَنْ, لَيْسَ, لَمَّا ve دُونَ 'nin OLUMSUZLUK DIŞINDA KULLANILDIĞI

YERLER⁶⁷:

Olumsuzluk kelimelerinden لَمَّا, لَمْ, لَيْسَ, لَمَّا, لَنْ, لَيْسَ, لَمَّا ve دُونَ 'nin bazen olumsuzluk dışında başka maksatlar için kullanıldığı da olmaktadır. Bunlar kısaca şöyledir:

لَمَّا, olumsuzluk dışında مَآءٌ mânâsına şart ismi ve لَمَّا mânâsına istisna olarak;

لَيْسَ, olumsuzluk dışında لَمَّا mânâsına istisna olarak;

65 Fiillerin zamanı hakkında geniş bilgi için bakınız: Emsile Ve Tercümesi, (nşr: Demirayak, Kenan, Çögenli, M. Sadi), Ankara, 1997, s.1 v.d.

66 Kıyamet 75/31.

67 Geniş bilgi için bakınız.: Muğni'l-lebîb 'an kutubi'l-e'ârîb, I,323; el-Minhâc fi'l-kavâ'id ve'l-i'râb, s.204, 306, 313, 318; Mu'cemu kavâ'id il-'Arabiyyeti'l-'âlemiyye, s.23.

إنّ; olumsuzluk mânâsı dışında şartiyye, إنّ 'nin hafifletilmişî (إنّ), zâide ve tekid olarak;

ما, olumsuzluk dışında ism-i mevsul, marife-i tâmme, nekre-i (belirsiz) nâkısa, nekre-i (belirsiz) tâmme, ism-i istifhamiye (soru ismi), cezmeden ism-i şart, masdariye, masdar-ı zamaniye, zâide, taaccüp (şaşıрма) ve kâffe (amelden düşüren) olarak;

لا, olumsuzluk dışında, olumsuz atıf ve cevap harfi olarak;

غير, olumsuzluk dışında istisna olarak;

سوى, olumsuzluk dışında istisna olarak;

دون, olumsuzluk dışında zarfi mekan olarak kullanılır.

Bu bölüm doğrudan mevzuumuz olmadığından ayrıntılarına girmedik.

Yukarıda anlatılan olumsuzluk kelimeleri dışında, atıf harfi olan بل ve لكنّ ile istisna harfi olan إلا ve istisna mânâsına harf-i cer veya camid mâzî fiil olan حلا, عدا ve حاشا 'nin olumsuzluk mânâları vardır. Ancak bu olumsuzluğun, anlattığımız diğer olumsuzluk kelimelerinden farklı yönleri bulunmaktadır. Bu kelimelerin kendilerinden öncesinin anlamı olumlu ise sonrası olumsuz, öncesi olumsuz ise sonrası bu defa olumlu anlama gelir.

جاء زيدٌ بلّ خالدٌ

ما جاء زيدٌ بلّ خالدٌ

Zeyd değil, Halit geldi

Zeyd gelmedi, Halit geldi,

قام زيدٌ لكنّ عمروٌ لم يقم

ما قام زيدٌ لكنّ عمروٌ

Zeyd kalktı, fakat Amr kalkmadı *Zeyd kalkmadı, fakat Amr kalktı,*

جاء التلاميذ إلا محمّودا

ما جاء التلاميذ إلا محمّودٌ

Mahmut dışında öğrenciler geldi

Mahmut dışında öğrenciler gelmedi,

قرأتُ الكتابَ خلا كتابٍ

ما قرأتُ الكتابَ خلا كتابٍ

Bir kitap hariç kitapları okudum *Bir kitap hariç kitapları okumadım,*

جاء الناسُ عدا عليّ

ما جاء الناسُ عدا عليّ

Ali hariç insanlar geldi

Ali hariç insanlar gelmedi,

ضحكُ الناسُ حاشا زيدٌ

ما ضحكُ الناسُ حاشا زيدٌ

Zeyd hariç insanlar güldü

Zeyd hariç insanlar gülmedi.

SONUÇ:

Arapça'da olumsuzluk ekleri (kelimeleri), Türkçe'deki yapının zıddına kelimenin başına getirilerek yapılır. Bu kelimeler özelliklerine göre Arap gramerinde bir çok başlık altında, farklı yerlerde anlatılmıştır. Yaptığımız bu çalışma, değişik konularda anlatılan ve bir çok farklı yönleri bulunan olumsuzluk kelimelerinin bir araya getirilip, aralarındaki

farklılık ve ortak özelliklerine değinilmesi ile bütün bunların bir araya getirilmesinden sonra ortaya çıkan hususiyetlerin ortaya konması şeklinde olmuştur.

Bu çalışmanın özeti mahiyetinde olan aşağıdaki tabloda, olumsuzluk kelimelerinin cinsi, ameli, ifade ettiği mânâlar ve kullanılışı gibi özellikleri bir arada verilmiştir.

	Cinsi	Ameli	İfade Et. Mânâ	Kullanılışı
لَمْ	Nefy harfî	Cezm (fiilde)	Geçmişin olumsuzu	لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ
لَمَّا	Nefy harfî	Cezm (fiilde)	Geçmişin olumsuzu (olması beklenir)	بَلْ لَمَّا يَدْرِفُوا عَذَابَ
لَنْ	Nefy harfî	Nasb (fiilde)	Gelecek zamanın olumsuzu	لَنْ يَخْضَلَ ذَلِكَ
لَا ت	Nefy harfî	Ref-Nasb (is. c.)	'Değil, yok' mânâsına	لَا ت وَقْت رَاحَةٍ
إِنَّ	Nefy harfî	Ref-Nasb (is. c.)	'Değil, yok' mânâsına	إِنَّ الْمَرْءَ مَيِّتًا بِانْقِضَاءِ حَيَاتِهِ..
مَا	Nefy harfî	Ref-Nasb (is. c.)	'Değil, yok' mânâsına	مَا هَذَا بِشِرَا
	Nefy harfî	Ameli yok (is. c.)	'Değil, yok' mânâsına	وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ
	Nefy harfî	Ameli yok (fi. c.)	'Değil, yok, -mez' mânâsına	وَمَا يُنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ
لَا	Nefy harfî	Ref-Nasb (is. c.)	'Değil, yok' mânâsına	فَلَا شَيْءٌ عَلَى الْأَرْضِ بَاقٍ...
	Nefy harfî	Ameli yok (is. c.)	'Değil, yok' mânâsına	لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ
	Nefy harfî	Ameli yok (fi. c.)	'Değil, yok, -mez' mânâsına	لَا يَنْبَغِي لَكَ أَنْ تَتَكَاثَلَ
	Nehiy harfî	Cezm (fiilde)	Nehiy (yasaklama)	لَا تَقْتُلُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ
لَا النَّافِيَةَ لِلْجِنْسِ	Nefy harfî	Nasb-Ref (is. c.)	Bütün cinsi olumsuz yapar	لَا شَاهِدَ زَوْرٍ مَحْبُوبٍ
غَيْرِ	İsim	Cer (isimde)	-sız, olmayan, değil, -me mânâlarına	قَدِمَ رَجُلٌ غَيْرُ عَالِمٍ
سِوَى	İsim	Cer (isimde)	-den başka, -in dışında mânâlarına	أَرِيدُ كِتَابًا سِوَى كِتَابِكَ
دُونَ	İsim	Cer (isimde)	-siz, -den başka, -meksizin mânâların.	جَاءَ التَّلْمِيزُ بِدُونِ قَلَمٍ
عَدَمِ	İsim	Cer (isimde)	-sizlik, olmama mânâlarına	إِنَّ عَدَمَ الثَّقَةِ بِالنَّفْسِ هُوَ سَبُّ الْفِئَلِ
عَدِيمِ	İsim	Cer (isimde)	-siz, yoksun, mânâlarına	هَذَا قَلَمٌ عَدِيمٌ النَّظِيرِ
لَيْسَ	Nakıs fiil	Ref-nasb (is. c.)	'Değil' manasına	لَيْسَ مَحْمُودٌ كَسُؤْلًا

Tablodaki örnekler, makalenin içinde tercümeleriyle verildiğinden burada sadece metinleri verilmiştir.

KAYNAKLAR

- AKDAĞ, Hasan, *Arap Dilinde Edatlar*, Konya, 1981.
- AKDEMİR, Hikmet, *Belagat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir, 1999.
- ANTÂKÎ, Muhammed, *el-Minhâc fi'l-kavâ'id ve'l-i'râb*, İstanbul, 1985.
- ATEŞ, Ahmed - YAZICI, Tahsin - ÇETİN, Nihad M., *Arapça Dilbilgisi*, İstanbul, 1964.
- BANGUOĞLU, Tahsin, *Türkçe'nin Grameri*, Ankara, 1995.
- BİRGİVÎ, İmam Muhammed, *İzhâru'l-esrâr* (nşr. Yanık, Nevzat H.-Çögenli M. Sadi), Erzurum, 1998.
- ÇAKIR, Mehmed, *Arapça'da Kelime Yapısı*, İzmir, 1981.
- ÇÖRTÜ, M. Meral, *Arapça'da Cümle Kuruluşu Ve Tercüme Teknikleri*, İstanbul, 1997.
- el-CÂRİM, Ali – EMİN, Mustafa, *en-Nahvu'l-vâdih li'l-medârisi's-sâneviyye*, Mısır, 1965.
- el-DAHDAH, Antoine, *Mu'cemu kavâ'id-i 'Arabiyyeti'l-âlemiyye*, Beyrut, 1997.
- el-HÂŞİMÎ, Ahmed, *Cevâhiru'l-belâga fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, İstanbul, 1984.
- EMSİLE VE TERCÜMESİ, (nşr: Demirayak, Kenan, Çögenli, M. Sadi), Ankara, 1997.
- ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, 1984.
- GALÂYİNÎ, Mustafa, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut, 1412/1992.
- HASEN, 'Abbâs, *en-Nahvu'l-vâfi*, Mısır, 1966.
- İBN HİŞÂM, *Muğni'l-lebîb 'an kutubi'l-e'ârib* (nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), Beyrut, 1992.
- Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ* (nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), trs.
- İBN ÂKİL, *Şerhu İbni 'Akil 'alâ Elfiyyeti İbni Mâlik*, Beyrut, 1415/1995.
- İBRAHİM, Abdulalîm, *en-Nahvu'l-vazîfi*, Kahire, 1389/1969.
- KUR'ÂN-I KERÎM, Mealler: ÇANTAY, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl-i Kerîm*, İstanbul, 1984; İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açılmalı Meâli*, Ankara, 1993; YILDIRIM, Suat, *Kurân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul, 1998.
- TÂCUDDİN 'Ammu 'Ali, *en-Nûru'l-mudî'*, Dimaşk, 1971.
- YA'KÛB, Emîl Bedî', *el-Mu'cemu'l-mufassal fi şevâhidi'n-nahvi's-ş-riyye*, Beyrut, 1992.